

„Az a közös bennünk, hogy mások vagyunk”

Tipológiai érdekességek a nonprofit területeken

Évek óta foglalkozunk nonprofit szervezetek, csoportok, kisebb közösségek működésével. Több éves tapasztalatunk arra készítetett bennünket, hogy olyan módszereket alkalmazzunk, melyek abban segítenek, hogy az egyének, s a velük foglalkozó intézmények, szervezetek hatékonyabban működjenek. Annál is inkább indokolt ez, mivel az utóbbi évek társadalmi, gazdasági változásai a nonprofit szervezetek számára is új kihívásokat jelentenek.

A szakértelem mellett egyre nagyobb jelentőséget kap az *egyén*, mégpedig a személyiségből adódó „erősségeinek” jobb kihasználásával. Ezáltal nagyobb megelégedettséggel dolgozhat, jobban érvényesítheti az egyéni eltérésekből adódó sajátosságait. Igaz ez egy szakmai csoport esetében is, ahol az egyéni erősségek összeadódnak, a csoport közös értékévé válnak, s az előttük álló problémamegoldási és döntési helyzetekben a csoport teljesítményét fokozhatják.

Ezek a gondolatok indítottak bennünket arra, hogy Magyarországon elsőként csatlakozunk egy, a nonprofit szakemberek részére tartott szervezetefejlesztési tanácsadó képzéshez a nyolcvanas évek végén.

E képzés során ismerkedtünk meg a Myers-Briggs típuskijelző (Myers-Briggs Type Indicator), röviden MBTI elméletével és gyakorlati alkalmazhatóságának lehetőségeivel. Az anyag magyarországi változatát *Lövey Imre* és munkatársai alkalmazták első ízben Magyarországon. (1)

Röviden az MBTI-ről

Az MBTI *C. G. Jung* tipológiai elméletére (2) épülő kérdőív. Nem pszichológiai teszt, azoktól a „Kijelző” szó használatával is megkülönböztetjük.

Jung szerint az emberi viselkedés nem véletlen események sorozata, hanem jól bejósolható és kategorizálható történet. A viselkedésünk közti különbözőségek pedig azoknak a *preferenciáknak* köszönhetők, melyek mint alapfunkciók meghatározóak személyiségünk alakulásában. Ezek részben örökletesek, részben a környezet alakító hatásaiként már kora gyermekkorban kialakulnak: megalapozzák személyiségünket, életvitelünket, különféle választásainkat, attitűdjeinket.

A kérdőív kidolgozása (Jung elméletének kibővítése, gyakorlati alkalmazásának elterjesztése) *Katherine Briggs* és lánya, *Isabel Briggs Myers* érdeme.

Katherine Briggs – Jungtól függetlenül – a viselkedési módokat, az életvezetési, életmódbeli különbségeket igyekezett osztályozni. Már javában dolgozott ezen, amikor találkozott Jung elméletével. (Jung könyve, a *Pszichológiai típusok* 1921-ben jelent meg, angol fordítását 1923-ban adták ki.) Katherine Briggs örömmel fedezte fel a hasonlóságot kettőjük viselkedésoztályozási rendszerében. Félretette saját munká-

ját, s belemerült Jung elméletének tanulmányozásába, kivételes tehetségű lánya, Isabel Briggs Myers lett a munkatársa a harmincas években. A negyvenes évek elejéig várták, hogy megjelenjen egy olyan eszköz, mely segít kézzelfoghatóvá, mérhetővé tenni a preferenciákat. Végül elhatározták, hogy kidolgoznak egy kérdőívet, melyet kijelzőnek neveztek el.

Szemléletüknek és az MBTI mögöttes filozófiájának köszönhetően a kijelző a legszélesebb területeken használt eszköz, elmélet lett a kisvállalkozásoktól a nagyobb vállalatokig, a tanácsadástól a képességek fejlesztéséig, a szervezetek alapításától az új kihívásoknak megfelelni akaró változások menedzseléséig, valamint a nevelés, az oktatás és az egészségügy területén. Segítségével Jung elmélete a nyolcvanas évekre példátlan népszerűségegre tett szert. (3)

Az MBTI mögöttes filozófiájából következik, hogy megismerve, megértve és elfogadva a személyiségbeli tipológiai különbségeket, képesek legyünk azokat értékként, konstruktívan használni hétköznapjainkban, kapcsolatainkban, munkánkban. Tehát:

Nincs jó vagy rossz típus! CSAK MÁS!

Az MBTI olyan „mérőeszköz”, mely nyolc preferencia – extravertált (E) vagy introvertált (I), érzékelő (S) vagy intuitív (N), gondolkodó (T) vagy érző (F), végül megítélő (J) vagy észlelő, befogadó (P) – mentén írja le a „személyiséget”. Ezeket a preferenciákat párokba rendezzük, s minden párból egy lesz a meghatározó.

A négy kiemelt preferencia kombinációját *típusnak* nevezzük, melynek tizenhat féle kombinációja létezik. Az, hogy az egyes preferenciapárok közül valamelyik meghatározó, nem jelenti azt, hogy a másik ne lenne jelen.

Az E-I és J-P preferenciapárokkal a megfigyelhető, jól látható viselkedési és attitűdbeli sajátosságokat, az S-N, T-F pszichés funkciókkal a kül- vagy belvilágból érkező információk kezelését, elemzését, valamint a döntéshozatal módját írjuk le. (4) (Természetesen egy személyiség ennél bonyolultabb összetevők eredője és igazán tiszta típus nem létezik.)

*Az MBTI mögöttes
filozófiájából következik,
hogy megismerve, megértve
és elfogadva a személyiségbeli
tipológiai különbségeket,
képesek legyünk azokat
értékként, konstruktív
használni hétköznapjainkban,
kapcsolatainkban, munkánkban.
Tehát: Nincs jó vagy rossz típus!
CSAK MÁS!*

A preferenciapárok

A preferenciák, melyeket az MBTI segítségével kimutatunk, azon alapszanak, hogy az *információgyűjtésben és döntéseink meghozatalában* mit részesítünk előnyben.

Információgyűjtés

az Érzékelés (S) és Intuíció (N) alapján:

Ha valaki az *érzékelést (S)* részesíti előnyben, akkor az információkat főként az érzékszervei segítségével, a helyzet tényszerű elemzésén keresztül gyűjti be. Ezért is jellemző e típusra, hogy realista és praktikus. A múltra épít, a tapasztalatban hisz. Nem szeret hosszú távra tervezni, a „mában” él. Rendszerint jól teljesít a rutin feladatokban.

Az *intuíció (N)* preferálása esetén a személy az adott helyzetben rejlő lehetőségeket térképezi fel. A célok, összefüggések keresése ráérzéssel történik. Mindig új nézetek, ideák és lehetőségek után kutat. A jövőre, a holnapra irányulás jellemzi. Nem szereti a túl konkrét helyzeteket. A részletekkel nehezebben bánik, akárcsak a hétköznapi, gyakorlati dolgokkal.

Döntéshozatal

a Gondolkodás (T) és Érzelem (F) alapján:

Aki döntéseiben a személytelen ok-okozati összefüggésekre összpontosít, az a *gondolkodó (T)* típusba tartozik. Objektivitása és tárgyilagossága miatt elemző, kritikus. Megfelelő feltételek és magyarázatok mellett elfogadja az „egyet nem értést”. Nem kellemes számára az érzelmekkel való találkozás.

Az érzelmi hangsúlyú döntéshozatal elsősorban humán értékeken alapul, melyek lehetnek a saját, a csoport vagy a közösség értékei. Az *érző (F)* típusra jellemző, hogy számol döntéseinek személyes következményeivel. A szubjektívitásnak, a személyességnek a hangsúlya miatt ezt a típust könnyen be lehet vonni a legkülönbözőbb helyzetekbe. Gyorsan meggyőzhető, megértő, érzelmei kimutatásától sem fél, és rendszerint a „szívére hallgat”.

Extraverzió (E) és Introverzió (I),

avagy a kül-, illetve belvilág felé fordulás mint attitűd:

Extravertált (E) az a személy, akinek vonzó a spontaneitás, a szóbeliség, akinek figyelmét hamar megragadják az új dolgok, aki nem szeret csendben maradni, társas közegben érzi igazán jól magát.

Aki inkább a gondolatok, ideák, elképzelések belső világához fordul, az *introvertált (I)* típusba sorolható. Rá inkább az írásbeliség és a csendes önmagába zárkózás a jellemző. Azért, hogy a dolgokat mélységükben átlássa, keresi a csendet és a nyugalmat.

Problémakezelés, életvitel

Ítéletalkotó (J) vagy Befogadó, észlelő (P) módon:

Az *ítéletalkotó (J)* típus esetében a hangsúly a döntési folyamaton van, mely történhet gondolkodás vagy érzelem útján. E típus célja egy szabályozott, rendezett, tervszerű életvitel kialakítása. Fontos számára, hogy a dolgok befejezettek, lezártak legyenek. A napi-rendhez, teendőkhöz listákat készít, melyeket használ is. Jól kontrollálja az időt és a történéseket. A változás zavaró, frusztráló számára.

Az *észlelő, befogadó (P)* attitűd esetében a hangsúly az észlelési folyamaton van. Ennél a típusnál az életvitelben nagyobb szerepet kaphat a spontaneitás, illetve az emberi kapcsolatok. Spontaneitásánál fogva rugalmasan kezeli az időt és a cselekvéseket. A változás nem zavarja, elsősorban lehetőségként kezeli azt. Ha listát készít a teendőkről, rendszerint el is tér tőle, vagy elveszti. Döntéseit visszatartja addig, amíg minden információt be nem gyűjtött.

Vizsgálati terület és minta

Kutatási területként két kört céloztunk meg. Az álláskeresőket és a különböző iskola-típusokban dolgozó pedagógusokat, tanulókat.

Választásunkat az indokolta, hogy az álláskeresőknek munkaerőpiaci tréningeket tartottunk, melynek célja az attitűdváltás elérése volt. A tréningek középpontjában az egyéni erősségek tudatosítása, fejlesztése állt.

Az oktatási rendszerben történt változások – az új alternatív (pl. alapítványi) iskolák megjelenése – azért keltették fel érdeklődésünket, mert kíváncsiak voltunk arra, hogy van-e valamilyen különbség az eltérő típusú iskolákban tanító pedagógusokra jellemző tipológiai sajátosságok között?

Az adatgyűjtést 1992–1994 között végeztük, 471 főre terjedt ki. (A minta nem tekinthető reprezentatívnak, az eredmények ennek ellenére sok szempontból érdekesek és további kutatásra, vizsgálódásra ösztönöznek.)

A vizsgálatban használt kérdőív

MYERS-BRIGGS TYPE INDICATOR Form F

Szerzők: Katherine C. Briggs és Isabel Briggs Myers

Fordította: Dr. Borgos György és Dr. Lövey Imre, 1991. A Consulting Psychologists Press, Inc., Palo Alto, engedélyével.

vizsgált csoportok	nők/fő	férfiak/fő	összesen
álláskeresők	130	56	186
középiskolás diákok	95	54	149
pedagógusok	78	18	96
főiskolai hallgatók	31	9	40
összesen	334	137	471

1. táblázat

*A vizsgálatban szereplők csoportok és nemek szerinti megoszlása**Eredmények*

Az eredmények ismertetésében az MBTI szellemiségéhez, leíró jellegéhez tartjuk magunkat.

Teljes minta*A preferenciapárok gyakoriságának összehasonlítása nemek szerint*

Összes = 471 fő

(nők = 334 fő, férfiak = 137 fő) (2/a., b., c., d. táblázat)

	E	I	összes
nő	42,5%	57,5%	71%
férfi	45,2%	54,8%	29%
összes	43,3%	56,7%	100%

p>0,05

2/a. táblázat

	S	N	összes
nő	56,3%	43,7%	71%
férfi	52,0%	48,0%	29%
összes	55,0%	45,0%	100%

p>0,05

2/b. táblázat

(Ahol nincs utalás a szignifikancia szintre, a statisztikai feldolgozás feltételei nem teljesültek.)

Bár a nemek összehasonlításában nem kaptunk minden pár esetében szignifikáns eltérést, az eredmények ennek ellenére érdekes tendenciákat mutatnak.

Az E-I párosnál a „mérleg nyelve” az *introverzió (I)* irányába mutat mindkét nem esetében.Az S-N funkciópárok közül az *érzékelés (S)* kap nagyobb szerepet. Ez a különbség a nők esetében kifejezettebb.

	T	F	összes
nő	47,0%	53,0%	71%
férfi	76,6%	23,4%	29%
összes	55,6%	44,4%	100%

p>0,05

2/c. táblázat

	J	P	összes
nő	62,6%	37,4%	71%
férfi	56,2%	43,8%	29%
összes	61,0%	39,0%	100%

p>0,05

2/d. táblázat

A T-F preferenciák esetében egyértelmű *szignifikáns* különbséget kaptunk. A nemek eltérése e preferenciák esetében mutatkozik meg leginkább.

A J-P páros esetén a *megítélő* (J) attitűd a meghatározó mindkét nemnél, s a fölénye a nőknél szembetűnő.

Preferenciák „erősségének” összehasonlítása nemek szerint

Összes = 471 fő

(nők = 334 fő, férfiak = 137 fő) (3. táblázat)

Az átlagokat a preferenciák standard pontértékeiben adjuk meg. A preferenciák erősségi fokozatai az alábbiak szerint alakulnak:

1-10 = *minimális*;

11-20 = *közepes*;

21-32 = *határozott*;

33-+ = *erős dominancia*.

Összes = 471 fő

preferenciák	átlag	szórás	fő	százalék
E	20,48	13,91	204	43,31
I	20,37	13,11	267	56,69
S	19,69	13,18	259	54,99
N	14,75	9,85	212	45,01
T	21,11	14,84	262	55,63
F	12,31	9,04	209	44,37
J	22,06	13,96	286	60,72
P	22,48	14,91	185	39,28

3. táblázat

Mivel az elérhető maximális pontszámok tekintetében a preferenciapárok eltérnek egymástól, így a páron belüli összehasonlítás félrevezető lehet. Ezért a százalékos gyakoriságot tekintjük fontosabbnak. Az átlagok csak akkor értelmezhetők, ha azonos preferenciákat vetünk össze, eltérő csoportoknál.

A százalékos gyakoriságot tekintve az egész mintában a kiemelkedő preferenciák: *I, S, T, J*.

A preferenciák „erősségének” nemek szerinti összehasonlításban: az *N, T, J* és *P* preferenciáknál kaptunk szignifikáns eredményeket.

$N = p < 0,05$ (F-próba)

$T = p < 0,01$ (F-próba)

$J = p < 0,05$ (F-próba)

$P = p < 0,05$ (t-próba)

A százalékos gyakorisági eloszlás szerint a nők esetében az *I, S, F, J*, a férfiaknál az *I, S, T, J* preferenciák dominanciája emelhető ki. Érdekes, hogy míg a nők esetében a *J* attitűd, addig a férfiak esetében a *T* funkció tekinthető a legdominánsabb preferenciának.

Nők = 334 fő

preferenciák	átlag	szórás	fő	százalék
E	20,31	13,95	142	42,51
I	20,04	13,04	192	57,49
S	20,16	13,32	188	56,29
N	14,67	9,14	146	43,71
T	17,46	12,60	157	47,01
F	12,36	8,83	177	52,99
J	22,75	14,59	209	62,57
P	20,97	14,38	125	37,43

3/a táblázat

Ezen eredmények szerint a nőkre jellemzőbb

- a szervezetség, rendezettség igénye;
- a dolgok tervezettsége;
- a lezárás, befejezés fontossága, adott esetben a körülmények figyelembevétele nélkül is, esetlegesen elhamarkodott ítélethozatal mellett. Ezt támogatja az „itt és most” reálításába vetett bizalom, a „két lábon való járás”, az egyértelműség igénye a bizonytalan kétértelműséggel szemben;
- a „ma” biztonsága a holnap lehetőségeivel szemben.

Férfiak = 137 fő

preferenciák	átlag	szórás	fő	százalék
E	20,87	13,82	62	45,26
I	21,21	13,25	75	54,74
S	18,44	12,72	71	51,82
N	14,91	11,25	66	48,18
T	26,56	16,20	105	76,64
F	12,06	10,12	32	23,36
J	20,19	11,88	77	56,20
P	25,63	15,47	60	43,80

N = p < 0.05 (F-próba),

T = p < 0.01 (F-próba),

J = p < 0.05 (F-próba),

P = p < 0.05 (t-próba),

3/b táblázat

A férfiakra jellemzőbb

– az új iránti fogékonyság, a változás és a lehetőségek felé fordulás igénye, a jövőre iránulás a „ma” realitásával szemben (további vizsgálatok dönthetik el, hogy ez csak a mi mintánkra igaz vagy általánosítható jelenség-e?; az *N*-re vonatkozó szignifikáns különbség e jelleg erősségének, s nem gyakoriságának köszönhető);

– a személytelen, tiszta logikai analízis útján hozott döntések preferálása (a *T* ereje és gyakorisága).

A személyes profil

A személyes profilt a meghatározó preferenciák kombinációja adja, melyet négy betű jelöl. Például az *ESTP* olyan személyt jelez, aki extravertált, az érzékelést és a gondolkodást részesíti előnyben. A *P* arra utal, hogy az alkalmazkodásban a rugalmasság és a spontaneitás dominál, s az észlelés, befogadás során a preferált funkció az érzékelés. A személyes preferenciák kombinációi 16 lehetséges típust eredményeznek, melyeket egy *tipológiai táblázatban* (1. ábra) tüntetünk fel.

A táblázatban való könnyebb eligazodást segíti, hogy

– a felső két sorban találjuk az *introvertáltakat* (*I*), az alsó kettőben helyezkednek el az *extravertáltak* (*E*);

– az első két oszlopban az *érzékelőket* (*S*), a másik két oszlopban pedig az *intuitív* típusokat (*N*) találjuk meg;

– a két középső oszlopban szerepelnek azok, akiknél az *érzelem* (*F*), a két szélsőben, akiknél a *gondolkodás* (*T*) a meghatározó;

– végül a felső és alsó sorban található meg a *megítélők* (*J*), s a két középső sorban az *észlelők, befogadók* (*P*).

ISTJ	ISFJ	INFJ	INTJ
ISTP	ISFP	INFP	INTP
ESTP	ESFP	ENFP	ENTP
ESTJ	ESFJ	ENFJ	ENTJ

1. ábra

Összes = 471 fő

ISTJ 17%	ISFJ 10,8%	INFJ 3,8%	INTJ 5,7%
ISTP 3,0%	ISFP 2,8%	INFP 7,0%	INTP 6,6%
ESTP 3,4%	ESFP 3,0%	ENFP 8,3%	ENTP 5,3%
ESTJ 9,8%	ESFJ 5,3%	ENFJ 3,4%	ENTJ 4,9%

p<0,001

4. táblázat

A nemek szerinti gyakorisági megoszlás

Összes nő = 334 fő

Összes férfi = 137 fő

ISTJ 16,5%	ISFJ 14,4%	INFJ 3,6%	INTJ 5,4%
ISTP 2,4%	ISFP 3,6%	INFP 7,5%	INTP 4,2%
ESTP 2,4%	ESFP 2,7%	ENFP 10,2%	ENTP 4,5%
ESTJ 7,5%	ESFJ 6,9%	ENFJ 4,2%	ENTJ 4,2%

p<0,001

4/a táblázat

ISTJ 18,2%	ISFJ 2,2%	INFJ 4,4%	INTJ 6,6%
ISTP 4,4%	ISFP 0,7%	INFP 5,8%	INTP 12,4%
ESTP 5,8%	ESFP 3,6%	ENFP 3,6%	ENTP 7,3%
ESTJ 15,3%	ESFJ 1,5%	ENFJ 1,5%	ENTJ 6,6%

4/b táblázat

Nézzük meg a kiemelt típusok erősségeinek, gyengeségeinek rövid jellemzőit a *Concordia* kézirata (5), illetve a *Manual* (6) alapján:

ISTJ, ISFJ

Introvertált, érzékelő típusok. Döntéseiket gondolkodásuk vagy érzelmeik alapján hozzák meg, támaszkodva a tényekre, melyek érzékelésük alapján válnak ítéletük megbízható forrásává. Szeretik, ha a helyzetek egyszerűen átláthatók, jól tervezettek és szervezettek. Ha irányító feladatuk van, akkor konzervatívak (hagyományörzők) és következetesek. Kitartanak elhatározásaik és döntéseik mellett – akár ésszerűnek látszó ellenérvekkel szemben is –, ha korábbi tapasztalataik ezt diktálják.

Az *ISTJ* esetében a gondolkodás dominanciája miatt az elemzés, a logika és a személytelen döntés kerül előtérbe. Számukra nehezebb a másik megértése, elfogadása és értékelése.

Az *ISFJ* esetében a figyelmesség, az együttérzés, a másikkal való törődés, a gondoskodás a fontos. Őket gyakran találjuk meg az egészségügyben dolgozók és a pedagógusok között.

ESTJ

Az *ESTJ* típusba tartozók elsősorban a külvilág felé való intenzivebb odafordulásban különböznek az introvertáltaktól. A gondolkodásra és a logikus elemzésre támaszkodnak, de őket nem annyira saját tapasztalatuk, mint a logikus érvelés tántoríthatja el eredeti álláspontjuktól. Ez a szigorú logika szabja meg életvitelüket is: „Mindent a maga idejében és helyén” – vallják.

Mivel megítélő típusúak, nem a rugalmasság és a spontaneitás az erősségük, hanem előnyben részesítik a gyors döntéseket, s így előfordulhat, hogy kellő információ hiányában azonnal döntenek a fontos kérdésekben és gyakran mások szempontjait figyelmen kívül hagyva ítélkeznek. Erősségük a szervező-irányító feladatok ellátása.

A megítélő (*J*) típusúak gyakorisága: 60,7% (286 fő), ami jelentősen meghaladja a befogadó, észlelő (*P*) típusúak gyakoriságát: 39,3% (185 fő).

A kiemelt *ISTJ*, *ISFJ* és *ESTJ* típusok együttes előfordulása mintánkban: 37,5% (177 fő). A tipológiai azonosságukat az *S-J* preferenciáknak köszönhetik.

Az *S-J* jelleget *együttesen* a tényekre való összpontosítás jellemzi. Az észlelésben és a külvilág felé fordulásban a megítélő funkció dominál. A rendet és szervezettséget keresik környezetükben. Az e típusokba tartozókat „*tradicionalistáknak*” is nevezzük. Konzervativizmusuk az értékek, normák őrzésében, átadásában nyilvánul meg a legerőteljesebben. Lehetséges gyengeségeik közé tartozik, hogy hajlanak az események esetleges negatív következményeinek eltúlzására.

Az *S-J* típusba tartozók egy másik gondolkör, az ún. *Epimetheusi temperamentum* képviselői. (7)

Legjellemzőbb tulajdonságaik a hasznosság és a valahová tartozás igénye. Számukra a hierarchikus szerkezet a társadalom lényege. Cselekedeteikben, emberi kapcsolataikban a szabályoknak, normáknak irányító szerepük van. Pesszimizmusuk miatt a jövőnek nem a lehetőségeire, hanem a veszélyeire ügyelnek. Ugyanakkor nagy figyelmet szentelnek a közösségek fenntartására és a hagyományok ápolására. A változáshoz való hozzáállásukra jellemző, hogy a régi, jól bevált megoldásokat igyekeznek állandósítani, így ha a változás elkerülhetetlen, az csak lassú fejlődés eredményeként képzelhető el számukra.

Feltűnően alacsony a körülményekhez rugalmasan *alkalmazkodó P* preferencia előfordulása. Az ún. *realista alkalmazkodó (S-P)* = 57 fő (12,1%), s a *gondolkodó alkalmazkodó (T-P)* = 86 fő (18,2%) típus. (8)

Az *S-P* típusba tartozók a tényekre, az „itt és most” élményére, a most begyűjthető tapasztalatra összpontosítanak, melyeket keresnek is. A körülöttük levő világra kíváncsiak, s azonnal alkalmazkodnak a helyzetekhez. Nagyon jó megfigyelők.

A *T-P* típusba tartozókra az objektivitás, a személytelenség jellemző, mely kételkedéssel párosul. Figyelmüket az anyagi világ, s a hozzá kapcsolódó történések közül azok kötik le elsősorban, melyek beilleszthetők a számukra fontos, rendezett, szabályos gondolkodási keretek közé.

A nemek szerinti összevetés miatt kiemeltük az *ENFP* (8,3%), az *INTP* (6,6%) és az *ISFJ* (10,8%) típusokat is. (4. táblázat)

Az *ENFP* és az *ISFJ* típusoknál jelentős eltérés adódik a nők javára a férfiakkal szemben (10,2% – 3,6%), (14,4% – 2,2%). Az *INTP* típusnál viszont a férfiak javára adódik eltérés a nőkkel szemben (12,4% – 4,2%). (4/a. táblázat)

Az *ISFJ*, *ENFP* (döntően nők) és az *ESTJ*, *INTP* (döntően férfiak) kiemelések már a középiskolásoknál megjelenő, nemek szerinti különbségeket mutatják. Az eltérés szignifikáns. A középiskolában a lányok esetében az *ENFP*, a fiúknál az *INTP* alapján osztha-

tók meg a nemek. Az *ISFJ*, *ESTJ* csak a középiskolás kor után lesz jellemző a nemekre. Az eltérést a nőknél az *F*, a férfiaknál a *T* túlsúlya okozza.

ENFP

Az *ENFP* típusú emberek elsősorban azzal tűnnek ki társaik közül, hogy mindig az új megoldások, újszerű kezdeményezések és lehetőségek foglalkoztatják őket. Tekintve, hogy észlelő típusok, inkább a másik megértésére törekszenek. Kapcsolataikban nyitottak, fontos számukra, hogy másokkal törődjenek. Jól alkalmazkodnak és képesek rugalmasan változtatni eredeti elképzeléseiken. A dolgok teljes véghezvitele jelenthet elsősorban problémát számukra. Jól eligazodnak a szociális kapcsolatokban, azokkal jól bánnak. Különböző tanácsadási területeken találjuk meg őket.

INTP

Ők azok a gondolkodók, akik bár megszervezik a dolgokat, de ha lehet, konkrét helyzetekkel, emberekkel inkább nem foglalkoznak. Elsősorban a logikus, személytelen gondolkodásra hagyatkoznak. Nehéz a mindennapi élet részletei felé fordulniuk. Ugyancsak nehéz számukra az érzelmi folyamatokban való eligazodás. A műszaki problémák megoldásában ezzel szemben sokkal járatosabbak, illetve azokban az alaptudományokban, ahol tudásukat nem nekik kell a gyakorlatba átültetni.

Középiskolások

A vizsgálatban összesen 149 fő vett részt.

A preferencia-párok gyakorisági megoszlása (5/a., b., c., d. táblázatok)

Összes = 149

(lányok = 95 fő, fiúk = 54 fő)

	E	I	összes
lány	44,2%	55,8%	63,8%
fiú	42,6%	57,4%	36,2%
összes	43,6%	56,4%	100%

$p > 0,05$

5/a. táblázat

	S	N	összes
lány	43,2%	56,8%	63,8%
fiú	38,9%	61,1%	36,2%
összes	41,6%	58,4%	100%

$p > 0,05$

5/b. táblázat

Az *E-I* attitűd esetében nem kaptunk jelentős eltérést.

Az *S-N* funkciópáros vonatkozásában az *N* „javára” látunk eltolódást.

	T	F	összes
lány	48,4%	51,6%	63,8%
fiú	68,5%	31,5%	36,2%
összes	55,7%	44,3%	100%

$p < 0,05$

5/c. táblázat

	J	P	összes
lány	47,4%	52,6%	63,8%
fiú	44,4%	55,6%	36,2%
összes	46,4%	53,6%	100%

$p > 0,05$

5/d. táblázat

A *T-F* funkcióknál már ebben a korcsoportban megjelenik a nemek közti *szignifikáns* különbség.

A *J-P* preferenciáknál a *P*-nél látunk enyhe emelkedést. Ez az eredmény azonban ugyanúgy *nem szignifikáns*, mint az *E-I*, valamint az *S-N* közötti különbség.

Összes = 149 fő

ISTJ 11,4%	ISFJ 7,4%	INFJ 4,0%	INTJ 5,4%
ISTP 4,0%	ISFP 4,7%	INFP 7,4%	INTP 12,1%
ESTP 3,4%	ESFP 3,4%	ENFP 11,4%	ENTP 7,4%
ESTJ 5,4%	ESFJ 2,0%	ENFJ 4,0%	ENTJ 6,7%

$p < 0,005$

6. táblázat

Középiskolás lányok = 95 fő

Középiskolás fiúk = 54 fő

ISTJ 11,6%	ISFJ 9,5%	INFJ 3,2%	INTJ 6,3%
ISTP 3,2%	ISFP 7,4%	INFP 7,4%	INTP 7,4%
ESTP 3,2%	ESFP 1,1%	ENFP 15,8%	ENTP 7,4%
ESTJ 4,2%	ESFJ 3,2%	ENFJ 4,2%	ENTJ 5,3%

ISTJ 11,1%	ISFJ 3,7%	INFJ 5,6%	INTJ 3,7%
ISTP 5,6%	ISFP 0,0%	INFP 7,4%	INTP 20,4%
ESTP 3,7%	ESFP 7,4%	ENFP 3,7%	ENTP 7,4%
ESTJ 7,4%	ESFJ 0,0%	ENFJ 3,7%	ENTJ 9,3%

$p < 0,1$

6/a táblázat

6/b táblázat

A 6. *összesítő táblázatban* a 149 középiskolás lány és fiú gyakorisági megoszlását láthatjuk.

Az *ISTJ* típus (11,4%) ebben a csoportban nem mutat olyan mértékű dominanciát, mint a 4. *táblázatban*. A nemek szerinti bontásban az előfordulási gyakoriság szinte teljesen egybevágó (lányok: 11,6%, fiúk: 11,1%). (6/a, b. *táblázatok*)

Az *INTP*, *ENFP* és *ISTJ* típusok együttesen közel 35%-ot tesznek ki.

Az *INTP*, *ENFP* típusok együttes előfordulási gyakorisága az *N-P* preferenciák dominanciájának köszönhető. E két preferencia az alkalmazandó, újító tendenciákat hordozza. Tehát akiknél ezek a preferenciák erőteljesebbek, a jövő lehetőségére összpontosítanak inkább. Az új dolgok iránt fogékonyak, függetlenek és a hagyományos kereteket kevésbé fogadják el. Ezek a jellemzők az életkori sajátosságokkal is jól harmonizálnak.

Amint azt korábban említettük, itt már megjelenik a nemek szerinti elkülönülés – a *T-F* funkciókon kívül –, melyet két típus jelez, az *ENFP* (lányok) és az *INTP* (fiúk).

További érdekesség, hogy az *ISFJ* a lányok esetében nem olyan kifejezett, mint a felnőtt nőknél (4/a. *táblázat*), a fiúk esetében pedig az *ESTJ* nem képviseli azt a gyakoriságot, mint a férfiaknál (4/b. *táblázat*).

A középiskolások tipológiai jellemzői akkor válnak érdekessé, ha összevetjük a pedagógusokéval, annak ellenére, hogy nem az őket tanító pedagógusok szerepeltek a vizsgálatban.

Pedagógusok

A kutatásban 96 érdeklődő pedagógus vett részt.

Preferencia-párok gyakorisági megoszlása (7/a., b., c., d. táblázatok)

Pedagógusok a hagyományos és alternatív iskolákban

h = hagyományos (65 fő), a = alternatív (31 fő)

(nők, férfiak együtt)

	E	I	összes
h	29,2%	70,8%	67,7%
a	45,2%	54,8%	32,3%
összes	34,4%	65,6%	100%

$p > 0,05$

7/a. táblázat

	S	N	összes
h	72,3%	27,7%	67,7%
a	35,5%	64,5%	32,3%
összes	60,0%	40,0%	100%

$p < 0,001$

7/b. táblázat

E-I vonatkozásában nincs szignifikáns különbség, a „hagyományos” pedagógusoknál, ennek ellenére kiemeltük az *introverziót (I)*, mert meglehetősen magas az előfordulási aránya (70,8%).

Azt gondolhatnánk, hogy ha csak a viselkedésre figyelünk, a pedagógus szerepre az *extraverzió (E)* a jellemzőbb. Ezért azt várnánk, hogy nagyobb százalékban fordulnak elő az *extravertált* típusúak (*E*) a pedagógusok körében. Lehet, hogy azért, mert ugyan *extravertált* módon viselkednek, de valójában *introvertáltak*?

(Az MBTI elmélete szerint – összhangban Jung elméletével –, ha nem a meghatározó preferenciáinkat használjuk hosszabb távon, nem a típusunknak megfelelő feladatokat, szerepeket vállaljuk, illetve tartósan típusunktól eltérő módon élünk, ez stresszreakciókhoz, tartós kimerültséghez, krízishez vezethet.

Lehet, hogy ez is oka annak, hogy a pedagógusok közül sokan fárasztónak, kimerítőnek tartják a tanítást, s szinte jobban várják már a szüneteket, mint a diákok?)

Amerikai tapasztalatok szerint az általános iskolákban az *extravertált (E)* – *érzékelő (S)* típus a leggyakoribb, míg a középiskolai és felsőfokú képzésben az *introvertált (I)* – *intuitív (N)* típus lesz a meghatározóbb.

S-N összehasonlításában *szignifikáns* különbséget találunk a két pedagóguscsoport között. A *hagyományos* iskolákban tanító pedagógusoknál az *S* = 72,3% a meghatározó, az *alternatív* iskolában tanítóknál viszont az *N* = 61,5%-kal. ez azért is érdekes, mert mint láttuk, a *középiskolások* ugyanezt az *S-N* arányt mutatják, mint az *alternatív* iskolában tanítók!

Az általános iskolás gyerekek életkori sajátosságainak inkább megfelel egy *S* preferenciájú pedagógia, mivel a konkrét, gyakorlati műveletek nagyobb szerepet játszanak a tanítás, tanulás során.

A középiskolásokban viszont az *N* dominál a pedagógusok körében is, mivel az elvontabb, absztrakt gondolkodási műveletek nagyobb szerepet kapnak ebben a korcsoportban. (9)

	T	F	összes
h	41,5%	58,5%	67,7%
a	51,6%	48,4%	32,3%
összes	45,0%	55,0%	100%

$p > 0,05$

7/c. táblázat

	J	P	összes
h	80,0%	20,0%	67,7%
a	52,0%	48,0%	32,3%
összes	71,0%	29,0%	100%

$p < 0,01$

7/d. táblázat

A *T-F* preferenciák szignifikáns különbséget nem mutatnak. Ez feltehetően azért van, mert a férfiak létszáma nagyon alacsony, a hagyományos iskolákban mindössze 10,7% (65-ből 7 fő), az alternatív iskolákban pedig 35,48% (31-ből 11 fő).

A *J-P* preferenciapár szignifikáns különbséget mutat és ez a különbség a megítélő (*J*) preferencia nagyon erős, 80%-os előfordulásának köszönhető! Ez érdekes következménnyel járhat:

Míg a *J* preferencia a tervezettség, a rend, a szervezettség, addig a *P* a változások, a spontaneitás, a rugalmasság és a keretek szétördelése irányába hat. Ugyanakkor a változások véghezviteléhez nem elegendő pusztán annak igénye, azt meg is kell valósítani. A megváltozott helyzet pedig megköveteli az újonnan elért dolgok megőrzését, majd átadását, melyhez a *J* elengedhetetlen. Tehát egyik sem lehet meg a másik nélkül, hiszen egy folytonosan változó, instabil helyzet bizonytalanságot, szorongást, félelmet is kiválthat a „kaland szépsége”, a „felfedezés izgalma” mellett. De igaz az ellenkezője is: *P* nélkül beszűkült, befelé forduló, merev mentalitás és szervezet alakulhat ki.

További érdekesség, hogy – amint láttuk – a *P* funkció a diákok esetében is meghatározóbb. ez az attitűdbeli különbség pedig időnkénti konfliktusok forrása lehet a diákok és pedagógusok között.

A viszonylag kis minta ellenére is levonhatjuk azt a következtetést, hogy az igazán szerencsés változás a pedagógiában az lehetne, ha a pedagógusok felismernék és használnák a különbözőségeikben rejlő előnyöket és törekednének arra, hogy az oktatásban jelen lehessenek mindkét típus képviselői. Érdekes továbbgondolni tipológiai szempontból a tanulási problémákkal küszködő gyerekekkel való foglalkozás nehézségeinek okát!

Pedagógusok összes = 96 fő

ISTJ 17,7%	ISFJ 17,7%	INFJ 6,3%	INTJ 8,3%
ISTP 1,0%	ISFP 1,0%	INFP 11,5%	INTP 2,1%
ESTP 4,2%	ESFP 2,1%	ENFP 6,3%	ENTP 1,0%
ESTJ 8,3%	ESFJ 8,3%	ENFJ 2,1%	ENTJ 2,1%

8. táblázat

A mintánkban szereplő 96 pedagógust 2 csoportba soroltuk:
 – hagyományos általános iskolában (továbbiakban = h) 65-en tanítanak, 31 pedagógus pedig az alternatív iskolákból (továbbiakban = a) került ki;
 – a nők–férfiak aránya: $h = 58:7$ és $a = 20:11$.

Érdekeségnek számíthat, hogy a hagyományos általános iskolában tanító férfiak aránya a mintánkban 10,7%, az alternatív iskolában tanítóké – bár a minta elemszáma csekély – 35,48%!

Mivel a statisztikai feldolgozás feltételei nem teljesültek, így csak jellegzetes tendenciákat fogalmazhattunk meg.

Kiemeltük az *ISTJ*, *ISFJ* és *INFP* típusokat. E három típus előfordulási gyakorisága 46,8%! Korábban részleteztük az *ISTJ*, *ISFJ* sajátosságait, és kiemeltük, hogy az ebbe a típusba tartozók hagyományos értékek, normák közvetítői. Így nem meglepő, hogy a pedagógusok között ilyen nagy számban vannak jelen. A pedagógusszereppel, hivatással jól összeegyeztethető a hagyományok tisztelete és átadása.

E típusokra jellemző, hogy nagyon türelmesek a mindennapos rutinnal szemben és szívesen elmerülnek a részletekben. Erősségükből következik az a gyengeségük, hogy a változó környezetre nehezen reagálnak. A spontaneitás és a rugalmasság kevésbé jellemző rájuk, ami nehezíti a változást. Feszültségek forrásaként jelenhet meg, hogy napi munkájuk során azokkal a diákokkal találkoznak, akiknek az erősségük éppen a spontaneitás-ban és a változó környezethez való rugalmas alkalmazkodásban rejlik, s „feladatuk lázadni” a hagyományok adta keretekkel szemben.

Akadnak azonban a pedagógusok között is olyanok, akiknek nehézséget okoz a hagyományos keretek között tanítani, s szeretnének újabb dolgokkal kísérletezni.

INFP

Introvertált, érző típusúak, akiknek lelkesedését és jólelkűségét csak a hozzájuk közelállók ismerik. Ha valamilyen tevékenységben érzelmileg érintettek, akkor nagyon jól teljesítenek és teljesítményüket első mércéjükhez igazítják. Szenvedhetnek a túlzott igényességtől. Hosszú távú tervezésre törekszenek, az újdonságot, újszerű megközelítések érdeklik őket és találmányok a megoldásokat illetően. Szívesen támogatnak másokat abban, hogy a lehetőségeiket kiaknázzák, ezért gyakran látjuk őket az oktatásban és a legkülönfélébb tanácsadó helyeken. (10)

Bár mélyebb statisztikai elemzést nem tesz lehetővé a minta elemszáma, de ha összehasonlítjuk a hagyományos általános iskolában és az alternatívban tanító pedagógusokat, érdekes eredményre jutunk.

Hagyományos általános iskolák –
 nők és férfiak összesen: 65 fő

ISTJ 24,6%	ISFJ 24,6%	INFJ 6,2%	INTJ 3,0%
ISTP 1,5%	ISFP 1,5%	INFP 9,2%	INTP 0,0%
ESTP 1,5%	ESFP 1,5%	ENFP 4,6%	ENTP 0,0%
ESTJ 9,2%	ESFJ 7,7%	ENFJ 3,0%	ENTJ 1,5%

8/a táblázat

Alternatív általános iskolák –
 nők és férfiak összesen: 31 fő

ISTJ 3,2%	ISFJ 3,2%	INFJ 6,4%	INTJ 19,4%
ISTP 0,0%	ISFP 0,0%	INFP 16,1%	INTP 6,4%
ESTP 9,6%	ESFP 3,2%	ENFP 9,6%	ENTP 3,2%
ESTJ 6,4%	ESFJ 9,6%	ENFJ 0,0%	ENTJ 3,2%

8/b táblázat

Hagyományos és alternatív általános iskolák – nők összesen: 78 fő

ISTJ 26,6%	ISFJ 21,8%	INFJ 6,4%	INTJ 6,4%
ISTP 1,3%	ISFP 1,3%	INFP 12,8%	INTP 0,0%
ESTP 1,3%	ESFP 2,6%	ENFP 7,7%	ENTP 1,3%
ESTJ 7,7%	ESFJ 8,9%	ENFJ 2,6%	ENTJ 1,3%

8/c táblázat

Hagyományos és alternatív általános iskolák – férfiak összesen: 18 fő

ISTJ 22,2%	ISFJ 0,0%	INFJ 5,5%	INTJ 16,6%
ISTP 0,0%	ISFP 0,0%	INFP 5,5%	INTP 11,1%
ESTP 16,6%	ESFP 0,0%	ENFP 0,0%	ENTP 0,0%
ESTJ 11,1%	ESFJ 5,5%	ENFJ 0,0%	ENTJ 5,5%

8/d táblázat

Az alternatív általános iskolákban tanító pedagógusok megoszlását mutatja a 12/b. táblázat. A legfeltűnőbb, hogy hiányoznak a *tradicionalista* típusok. Megjelennek ezzel szemben az *újítók*, a jövőbe tekintők, a spontán reagálók, a környezeti változásokhoz *rugalmasan alkalmazkodók*.

Legnagyobb arányban az *INTJ* típus fordul elő közöttük és említésre méltó még az *INFP* (1. ott).

INTJ

E típusra jellemző az újítás előnyben részesítése. Leginkább azt szeretik, hogy gondolataikat, elképzeléseiket a gyakorlatban is kipróbálják. Szándékaik mellett céltudatosan, határozottan kitartanak. Tekintettel arra, hogy az észlelésben kevésbé realisták, esetleg lényeges, fontos dolgokra nem figyelnek, amit meg akarnak változtatni, azt nem látják mindig teljes egészében, ezért könnyen korlátokba ütköznek.

Óvatosnak kell lenniük azokon a területeken, ahol az ötletek megvalósításának ellenőrzése nem egyértelmű, mert az ítélethozatalban hajlamosak személytelen, racionális döntésekre. Erősségeik hatékony átszervezőkké tehetik őket. (11)

Összefoglalás

Tanulmányunkban 471 fő MBTI-adatainak elemzését mutattuk be. Vizsgálati eredményeink szerint mintánkban az ún. *tradicionalista típusok* voltak a meghatározók. Kivételt képeznek a fiatalabb korosztály tagjai és az ún. alternatív iskolákban tanító pedagógusok.

A *tradicionalista* típusok inkább a ma valóságát részesítik előnyben a holnap lehetőségeivel szemben. Döntéseikben a személytelen, objektív tények és a változással szembeni bizalmatlanság kap hangsúlyt.

A személyes értékeken alapuló, a humán szempontokat is figyelembe vevő döntés, viszonyulás a pedagógusokra, különösen a nőkre jellemző. Ezt a férfiaknál nem tapasztaljuk. További kutatásoknak kell tisztázni, hogy ez általános jelenség-e vagy csak a mi mintánkra nézve igaz, illetve hogy „milyen árat kell ezért fizetniük” a férfiaknak és mi lyet a nőknek?!

A kutatás első szakasza – a CPP (Consulting Psychologists Press) engedélye alapján – 1994-ben lezárult, eredményeinket 1994 augusztusában a III. Nemzetközi MBTI konferencián, Montreálban ismertettük.

Az azóta eltelt időben számtalan érdeklődő csoportnak, szervezetnek tartottunk programokat, tréningeket e témában. Így sokan megismerték az MBTI elméletét, filozófiáját. Reméljük, a gyakorlatban is eredményesen hasznosítják a megszerzett ismereteket, mivel az

MBTI általánosságban segít:

– önmagunk és viselkedésünk jobb megértésében;

- méltányolni másokat és az egyéni eltéréseket konstruktívan használni;
- megérteni, hogy a különféle problémákat más módon is eredményesen oldhatjuk meg. Példaként még néhány lehetséges felhasználási területet megemlítünk:

Oktatás: Különböző oktatási technikák, módszerek hogyan alkalmazhatók hatékonyan a különböző típusú tanulóknál, tanároknál. Segítséget ad a tanulási motivációk tisztázásához, megértéséhez, az elméleti és gyakorlati szakemberek együttműködéséhez.

Tanácsadás: Segít pároknak, családoknak a személyes és közös értékek felismerésében, segítséget ad a megfelelő életforma kidolgozásához, vállalásához. A típusnak megfelelő szakma, hivatás választásához értékes támpontokat ad.

Szervezetek, vállalatok, csoportok arra használhatják, hogy:

- eredményesebben, hatékonyabban kommunikáljanak a szervezeti hierarchia különböző szintjein;
- egyszerűbbé válik a szervezeti és személyes problémák megértése, megoldása;
- hozzájárulhat a megfelelő feladat, szakterület kiválasztásához és a szakmai fejlődéshez;
- fejleszti, erősíti a csapatmunkát;
- érthetőbbé válnak a különféle vezetési stílusok és könnyebb alkalmazkodni hozzájuk;
- láthatóvá válik, hogy ki mivel tud hozzájárulni az eredményes szervezeti működéshez, a konfliktusok könnyebben oldódnak meg, kezelhetőbbé válnak.

Jegyzet

(1) DR. LÖVEY IMRE: *A magyar vállalatvezetők jellemzése a Myers Briggs-féle kijelző segítségével és összehasonlításuk Egyesült Államok és Egyesült Királyság-beli adatokkal.* Vezetéstudomány, 1992, 1. és 2. sz.

(2) JUNG, CARL GUSTAV: *A lélektani típusok.* Európa Könyvkiadó, Bp. 1988; BRIGGS MYERS, ISABEL-McCAULLEY, MARY H.: *Manual: A Guide to the Development and Use of the Myers-Briggs Type Indicator.* Consulting Psychologists Press, Inc. Palo Alto, California 1987; BRIGGS MYERS, ISABEL-MYERS, PETER B.: *Gift Differing understanding personality type.* Consulting Psychologists Press, Inc. Palo Alto, California 1990, c1980.

(3) DR. LÖVEY IMRE: *A magyar vállalatvezetők jellemzése...*, i. m.

(4) BRIGGS MYERS, ISABEL-McCAULLEY, MARY H.: *Manual: A Guide to the Development*, i. m.; BRIGGS MYERS, ISABEL-MYERS PETER B.: *Gift Differing...*, i. m.; DR. LÖVEY IMRE: *A magyar vállalatvezetők jellemzése...*, i. m.

(5) *A MyersBriggs-féle típuskijelző.* OVK CONCORDIA Laboratorium. Kézirat. Bp. 1988.

(6) BRIGGS MYERS, ISABEL-McCAULLEY, MARY H.: *Manual: A Guide to the Development*, i. m.

(7) KEIRSEY, DAVID-BATES, MARILYN: *Please Understand Me.* Fourth Edition. Prometheus Nemesis Books, Del Mar, California 1984.

(8) BRIGGS MYERS, ISABEL-McCAULLEY, MARY H.: *Manual: A Guide to the Development*, i. m.

(9) Uo.

(10) Uo.: *A Myers-Briggs-féle típuskijelző*, i. m.

(11) Uo.